

ОРГАНІЗАЦІЙНА Й АКАДЕМІЧНА АВТОНОМІЯ ХАРКІВСЬКОГО ІМПЕРАТОРСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (1804–1835 РР.)

Висвітлено особливості розвитку організаційної й академічної автономії Харківського імператорського університету у 1804–1835 рр. Показано, що упродовж означеного періоду динаміка процесу автономізації університету характеризується зниженням самотійності. Доведено, що протягом 1804–1814 рр. для закладу характерний високий рівень кадрової (призначення й звільнення викладачів і чиновників, підготовка професорів), управлінської та просвітницької (відкриття шкіл, пошук учителів, написання підручників, залучення місцевих коштів на освітні потреби), викладацької (вільний вибір викладачами джерел для підготовки до занять, високий рівень академічних свобод), видавничої (вихід друком у власній типографії друкованих праць) і студентської автономії. Проаналізовано причини зміни ставлення до вишу та його самотійності після 1815 р. (новина про вбивство німецьким студентом викладача історії, як наслідок – побоювання з боку Міністерства народної освіти вільнодумства молоді, втручання в життя університету, розкол суспільства на прихильників і противників самотійності вишів). Висвітлено події, що стали закономірними для того часу: наступ уряду й найреакційніших діячів (О. Стурдза, М. Магницький, Д. Руніч, І. Лаваль та ін.) на вищу освіту й на університетську автономію, ігнорування положень демократичного статуту 1804 р., вихід друком у періодичних виданнях статей, спрямованих проти самотійності університетів; звільнення кваліфікованих викладачів, зниження якості вищої освіти тощо. Схарактеризовано рівень організаційної й академічної автономії у 1815–1835 рр. (підпорядкування адміністрації університету попечителю, який тепер контролював усі питання функціонування вишу; введення строгої цензури; обмеження свободи викладання; від'їзд іноземних професорів за кордон; нестача викладацьких кадрів; зверхнє ставлення до студентів; втрата інших привілеїв тощо). Показано роль академічних свобод у розвитку особистості студента (самопідготовка здобувачів вищої освіти, фундаментальна професійна підготовка, повага до академічних чеснот, почуття вдячності університету).

Ключові слова: організаційна автономія, академічна автономія, університет, академічні свободи, вища освіта, підготовка студентів.

ORGANIZATIONAL AND ACADEMIC AUTONOMY OF KHARKIV IMPERATOR UNIVERSITY (1804-1835)

The peculiarities of the development of organizational and academic autonomy of Kharkiv Imperial University in 1804–1835 are highlighted. It is shown that during the specified period the dynamics of the university autonomy process was characterized by a decrease in independence. It is proved that during 1804–1814 the institution was characterized by a high level of personnel autonomy. There were appointment and dismissal of teachers and officials, training of professors), managerial and educational autonomy (opening schools, finding teachers, writing textbooks, attracting local funds for educational needs), teaching autonomy (teachers' free choice of sources for preparation for classes, high level of academic freedoms), publishing autonomy (printing in their own printing house) and student autonomy. The reasons for the change in attitudes towards the university and its independence after 1815 are analyzed (news of the murder of a history teacher by a German student, as a result - fears of youth free-thinking by the Ministry of Education, interference in university life, division of society into supporters and establishments of higher education). The events that became natural for that time are covered. They are the attack of the government and the most reactionary figures (O. Sturdza, M. Magnytskyi, D. Runich, I. Laval, etc.) on higher education and on university autonomy, ignoring the provisions of the democratic statute of 1804, publication in periodicals of articles directed against the independence of universities; dismissal of qualified teachers, reduction of the quality of higher education, etc. The level of organizational and academic autonomy in 1815–1835 is characterized (subordination of the university administration to the trustee, who now controlled all issues of the university; introduction of strict censorship; restriction of freedom of teaching; departure of foreign professors abroad; lack of teaching staff; superior treatment of students; loss of other privileges, etc.). The role of academic freedoms in the development of the student's personality is shown (self-preparation of higher education seekers, fundamental professional training, respect for academic virtues, gratitude of the university).

Key words: organizational autonomy, academic autonomy, university, academic freedoms, higher education, student training.

До середини XIX ст. поняття «вища освіта» ототожнювалося з навчанням в університетах, саме їх довгий час вважали основними соціальними організаціями, здатними розвивати інтелект і культуру нації. Вища освіта в Україні XIX – початку XX століття трималася на «трьох китах»: Харківському імператорському університеті (далі – XIY) (1804), Київському університеті св. Володимира (1834) й Новоросійському імператорському університеті (1865). Їх вважали потужними освітніми, культурними та науковими центрами країни. Але, як справедливо

зауважив В. Гумбольдт, університети можуть виконувати свої провідні функції (наукову, навчальну, просвітницьку, виховну, культурну) лише за умови підтримки «в їхньому середовищі принципу незалежності й свободи» [9], тож автономія, безперечно, є наріжним каменем успішної діяльності. Варто зауважити, що в університетах, які працювали за німецькою моделлю (за винятком медицини), не було ні обов'язкових занять, ні контролю за відвідуванням, ні поточних екзаменів. Наприкінці курсу навчання студент складав академічні чи державні екзамени з обраної галузі діяльності. Студент цілком міг підготувати сам для себе навчальний план. Свобода навчання й наукових досліджень не була утопією В. Гумбольдта і зберігалася аж до середини ХХ ст.

На самостійності університетів наголошували й вітчизняні вчені. Зокрема, П. Виноградов стверджував, що «правильне розв'язання університетського питання повинне базуватися на розвитку просвітницьких завдань і *самоуправлінні вищого навчального закладу*, зміцненні його внутрішньої організації. Лише такий *самостійний університет* буде вірним помічником уряду в його культурних намірах і авторитетним керівником виховання суспільства» [3, с. 539–540].

Аналіз наукових здобутків вітчизняних і зарубіжних учених уможливив зробити узагальнений висновок про те, що в них розкрито динаміку розвитку вітчизняної університетської освіти, становлення ідеї університету (Д. Багалій, Р. Еймонтова, Л. Зеленська, О. Кірдан, Л. Корж-Усенко та ін.); певну увагу приділено особливостям самоуправління й академічним свободам (В. Вернадський, О. Воробйова, Н. Дем'яненко, С. Калашнікова, В. Луговий, К. Тімірязєв та ін.), висвітлено теоретичні і практичні аспекти процесу розвитку автономії у вітчизняних і зарубіжних закладах вищої освіти (В. Єлютін, Д. Коржов, Н. Левицька, О. Радул, С. Сірополко, М. Суворов, С. Трубецької та ін.).

Метою статті є висвітлення особливостей організаційної й академічної автономії Харківського імператорського університету у 1804–1835 рр.

Процес становлення самостійності вітчизняних університетів у ХІХ ст. мав нестабільний характер: автономія то розвивалася й усіляко підтримувалася, то зазнавала утисків. На динаміку автономізації впливали соціально-політичні події, набутий вітчизняний і зарубіжний досвід, умови функціонування університетів, потреби людини й суспільства, нормативно-правові документи, основними з-поміж яких є чотири статuti, а також політика панівного уряду.

Першу половину ХІХ ст. називають епохою великих перетворень і реформ у Російській імперії, це час становлення системи вітчизняної освіти в загальноєвропейському руслі [17; 20]. Основним досягненням в освітній сфері стало відкриття університетів, зініційоване імператором Олександром І, який прагнув створити «якісну елітну освіту» [7, с. 112]. Звісно, такі знання могли надати лише незалежні від губернської влади заклади, тому ліберальний статут 1804 р., що регулював діяльність

університетів, сприяв безперешкодному розвитку автономії в їхніх стінах. Університети отримали привілеї, які відрізняли їх від інших закладів бюрократичної держави й перетворювали на так звані «освітні республіки» з власним устроєм та повноваженнями. Авторитет університетів значно зріс ще й після указу від 6 серпня 1809 р., підготовленого М. Сперанським, згідно з яким 8-ий чин Табелю про ранги (колезький асесор) присвоювався тільки тим, хто закінчив університет або склав екстерном екзамен відповідно до програми [18, с. 138]. Університет стає головним «двигуном» освіти, де всі були рівні, де поважали здібності, знання і працю, а талановиті люди знаходили захист і підтримку.

Майже одночасно із затвердженням статуту 17 листопада 1804 р. відкрито *Харківський імператорський університет* [23]. Статут 1804 р. надавав ХІУ таку широку *автономію*, якої не надав жоден із трьох пізніших статутів; документ наповнено довірою до університету, фундаментом в управлінні стала колегіальність. Деякі професори університету, щоправда, з недовірою ставилися до такої надмірної демократичності, вважаючи, що вітчизняний університет ніколи не буде мати «автономію, якою користувалися Оксфорд і Кембридж, оскільки там саме суспільство створило університети, уряд же відмовився від будь-якого втручання; у нас же суспільство не створило жодного факультету й кафедри» [10, с. 357]. Та ці сумніви, на щастя, не були підтверджені, *автономія й права*, надані університету статутом, довгий час зберігалися недоторканими, даремно ж цей період називають «золотим часом» в історії університету [2].

ХІУ належить до вищих навчальних закладів, організованих за німецьким зразком. За проєктом В. Каразіна, університет мав стати «всеохоплюючим училищем», яке б об'єднувало різні академії, університет і нижчі професійні школи [11]. І таке сприйняття Василем Назаровичем університету було частково реалізовано: у його підпорядкуванні перебували всі навчальні заклади округу.

Університет користувався автономією в кожній сфері своєї діяльності: навчальній, науково-дослідній, організаційній, фінансовій. Очолювала університетське самоврядування рада, до складу якої входили ординарні професори.

Організаційна автономія. Кадровими питаннями займалася в університеті рада, вона могла призначати викладачів, а також звільняти з посад усіх чиновників (зокрема й ректора) за згодою 2/3 її членів [5].

У перші роки функціонування університет зіткнувся з проблемою нехватки професорсько-викладацького складу, яку керівництво намагалось розв'язати, запрошуючи іноземних викладачів. Німецькі і французькі професори утворили самодіяльну корпорацію з особливим характером і своєрідними цілями. Але невдовзі у зв'язку з воєнними подіями 1812 р. багато іноземних професорів залишило країну, тож їх довелося замінити молодими вітчизняними науковцями. Кількість професорів поступово збільшувалася завдяки правильній політиці університету: з першого випуску студентів тих, хто отримав звання кандидата, готували до ступеня

магістра, після магістерського іспиту направляли до Санкт-Петербурга, Москви чи Дерпта здобувати ступінь доктора наук під керівництвом місцевих професорів та академіків [18, с. 95]. Керівництво вимогливо ставилося до викладачів, постійно стежило за їхньою моральною й політичною благонадійністю [13] (кадрова автономія).

Спочатку навчалася незначна кількість студентів (у 1805 р. – 57 осіб; у 1807 р. – 65; у 1809 – 72; у 1811 р. – 118), адже функціонувало зовсім мало закладів, які б на належному рівні готували до вступу до університету. Тож в університеті були зацікавлені в тому, щоб покращити рівень викладання у школах, гімназіях, відкрити нові заклади. З перших років заснування університету на викладачів покладено обов'язок перетворити народні училища на гімназії, малі – на повітові. У 1813 р. на території Харківського навчального округу вже діяло 163 школи. У той період завдання університету полягали не тільки у відкритті шкіл, а й у пошукові вчителів, написанні підручників та залученні коштів місцевого населення на потреби освіти. Університетська колегія працювала багато й добросовісно, у неї ще не були зв'язані руки; згідно зі статутом 1804 р., виш мав широкі повноваження в навчальних та судових справах (управлінська й просвітницька автономія).

Академічна автономія. Внутрішня організація університету давала змогу зайняти поважне місце в суспільстві, впливала на розвиток корпоративності викладацького складу. Ректор не лише де-юре, а й де-факто був представником університету й захищав його інтереси. Професори користувалися свободою викладання, рада університету висловилася однозначно проти відвідування деканом занять викладачів, попечителі вважали це принизливим. Професори володіли широкою свободою слова, до 20-х рр. ХІХ ст. викладали дисципліну за «власними записками» чи твором іноземного вченого (що міг бути перекладений російською мовою). Готуючись до занять, професори та ад'юнкти користувалися книгами й рукописами, які зберігалися в університетській бібліотеці (викладацька автономія). Бібліотекарем призначали одного з професорів, помічника – з ад'юнктів чи магістрів, писаря – зі студентів. В університеті діяли також студентські бібліотеки, якими опікувалася молодь.

Навчальний заклад мав також свою типографію, ХІУ у перші роки своєї роботи видав низку друкованих праць, багато з них були написані студентами. «Твори, у яких університети спілкувалися з суспільством, перебуваючи в живому взаємозв'язку з наявним станом суспільної освіченості, відображають характер просвітницької діяльності університетів» [18, с. 113] (видавнича автономія).

У перші роки надруковано багато видань, рекомендованих радою університету [19]. У 1815 р. в університетській типографії видано 27 праць різного змісту; у 1818 р. – 16; за перші 10 років функціонування типографія надрукувала 210 наукових розвідок – половину всіх книг, опублікованих у країні за той час [16, с. 169]. Протягом перших 50 років у ХІУ готували таку періодику: «Український вісник», «Харківський Демокріт», «Молодик»,

«Харківський щоденник», «Український журнал» та ін. Із 50-х рр. XIX ст. в університетів забрали право рецензувати видання, причиною чого став спад видавничої діяльності.

Демократія в навчанні позитивно впливала на юне покоління, усвідомлення академічних свобод «возвеличувало студентську молодь, виховувало ідеальні почуття, підсилювало честь і діяло на все життя» [21, с. 30]. Допитливих студентів привчали до самостійної праці, ознайомлювали їх із дисциплінами, що допомагали глибоко досягнути обрану ними спеціальність (студентська автономія).

Фінансова автономія. Коштами університет також розпоряджався самостійно, один раз на рік рада розглядала фінансові рахунки.

Після 1815 р. ставлення до університетів Олександра I змінилося. Імператор був наляканий новинами з Німеччини про активність студентів, убивством німецького викладача історії Коцебу студентом Зандом і не хотів, щоб таке вільнодумство передалося й російським студентам. Зближення із Заходом тепер розглядалося як небезпека, а не прогрес, тому влада починає підозріло ставитися до діяльності новоствореного університету, постійно втручається в його життя. Суспільство, яке спочатку пишалось культурною місією університету і згуртовувалося навколо нього, розкололося на два протилежні табори. Прогресивні діячі виступали за *автономію університетів і академічні свободи*, реакційні ж вважали, що разом із демократичною освітою зміниться світогляд народу, з'явиться вільнодумство, а отже, підірветься повага до влади. Початок 20-х рр. XIX ст. відомий в історії як наступ уряду й найреакційніших діячів на вищу освіту й на університетську автономію [12, с. 424–443] (О. Стурдза, М. Магницький, Д. Рунич, граф І. Лаваль). Статут 1804 р. ігнорувався як ліберальний і неможливий в умовах тогочасної Росії. О. Стурдза виступив з публікаціями проти університетської освіти, М. Магницький очолив міністерську комісію з перевірки Казанського університету, яка зробила висновок про необхідність його ліквідації (ця ідея не була підтримана імператором). Д. Рунич у 1821 р. піддав критиці Санкт-Петербурзький університет: багато освічених професорів було звільнено, змінився зміст освіти; тільки після усунення Д. Руніча в 1826 р. почалося відродження університету. Інші реакційні діячі архімандрит Фотій (П. Спаський), митрополит Серафим, О. Аракчєєв перебували у близькому оточенні імператора Олександра I й мали негативний вплив на розвиток вищої освіти Російської імперії. З 1821 р. університети підпадають під підозру влади, на посади попечителів призначають нових людей з кардинально новим типом мислення, частішають доноси професорів один на одного.

Наступні два десятиліття виявилися складними і для ХІУ, де відбувалося «насадження» «реакції, обскурантизму й містики» попечителями З. Я. Карнеєвим і Є. В. Карнеєвим. Гордість університету Т. Осиповський змушений залишити посаду ректора, його місце зайняв покірний владі В. Джунковський [1, с. 630]. У зв'язку з цим змінився і стан автономії й академічних свобод.

Організаційна автономія. Внутрішня організація життєдіяльності університету повністю підпорядковувалася адміністрації (попечителю), який відтепер контролював усі питання (звужено управлінську автономію).

У ХІУ у 20-х рр. ХІХ ст. звільнено багато професорів (Т. Осиповський, І. Тимковський, І.-Б. Шад та ін.), хоча їх і не вистачало (замість 28 працювало лише 8 на всіх факультетах) [4, с. 67], деяких переводили на інші кафедри. У періодичній літературі натрапляємо на такий приклад незаконного звільнення викладача. Це був час «... реакції, яка виникла після Паризького миру не тільки в нас, але і в Німеччині, проти свободи університетського навчання, запідозреного в розповсюдженні хибних ідей, коли... у ХІУ ще в 1817 р. вислано за кордон одного з кращих викладачів Й. Шада за видані ним твори, які нібито не відповідали релігії й державним порядком» [22, с. 463]. Установлено обмеження під час виборів ректора й деканів, для з'ясування економічних, моральних питань в університеті призначався особливий чиновник – директор [6, с. 340]. Отже, відбулося звуження кадрової й просвітницької автономії.

Академічна автономія. Уводилася строга цензура, заборонено багато видань, чиновники наполягали на тому, щоб куратори чи урядові комісари здійснювали нагляд за університетами.

Обмежувалася свобода викладання, у 1824 р. Міністерство народної освіти за поданням попечителя вимагало, щоб кожен професор представив раді детальний конспект лекцій із переліком творів, яким керувався при викладанні (на відміну від положень статуту 1804 р., коли професори могли користуватися будь-якими рукописами та книгами) (зазнала утисків викладацька автономія). Такі реакційні заходи мали свої згубні наслідки: перспективні науковці залишили університети; вітчизняні професори змінили професію, іноземні ж покинули країну. М. Костомаров у своїх спогадах говорив, що в той час (1833–1836 рр. – роки його навчання) ХІУ перебував у занепаді [8]. За його свідченнями, працювали некваліфіковані викладачі, до того ж ледачі. Замінити старих професорів було ніким, не вистачало кадрів з науковими ступенями. У спогадах сучасників знаходимо підтвердження того, що в 30-х рр. ХІХ ст. ставлення викладачів до студентів в університетах було зверхнім. Наприклад, у листі В. Пассека до своєї дружини Євгенії це сказано так: «там дуже важко – усі вимагають поклонів, занадто професорствують; у професора потрібно запитувати дозволу, щоб слухати лекції» [15].

Здобувачі наукових ступенів повинні були складати іспити з низки визначених наук, особлива увага приділялася релігієзнавчим дисциплінам. У наказі від 14 червня 1819 р. в університетах уводилося викладання богослов'я та християнського вчення. Учневі професора Т. Осиповського, всесвітньо відомому українському математику М. Остроградському, відмовлено у присудженні кандидатського ступеня начебто через те, що він не виконував нещодавно прийнятих правил складання іспитів, а насправді через те, що він не відвідував лекцій з богослов'я.

ХІУ поступово втрачає свої привілеї, закладені статутом 1804 р., – мати власну цензуру, наглядати за нижчими навчальними закладами тощо. Відповідно до реформ від університетів було відділено середні й нижчі навчальні заклади, тепер університети не вважалися реальними центрами навчальних округів, а тому втратили свій просвітницько-виховний вплив на населення – зменшується рівень просвітницької автономії.

Професор же ХІУ П. Гулак-Артемівський (у майбутньому – ректор) 1 вересня 1828 р. у своїй промові наголосив на тісному зв'язку університету із загальноосвітніми закладами: «Що є університет за його метою і призначенням? Це верховне святилище наук, де під благотворним впливом тепла вищого розуму досягають тільки, а не ростуть плоди понять, посіяних, доглянутих і вирощених у нижчих закладах освіти»[14].

Але, незважаючи на всі обмеження академічних свобод, кращі студенти висловлювали вдячність університету за все те добре, що в них збереглося; панувало презирство до «низького й підлого» й повага до «чесного й високого» [18, с. 149]. Із зарозумілими студентами громада не хотіла миритися й вимагала змін. Це все негативно вплинуло на студентську автономію.

Отже, розвиток автономії Харківського університету у 1804–1835 рр. можна умовно розділити на 2 підетапи: 1804–1814 рр. та 1815–1835 рр. Перший характеризується доволі високим рівнем організаційної й академічної автономії; другому притаманні звуження всіх видів автономії, підпорядкування діяльності навчального закладу попечителю.

Перспективним напрямом подальших наукових досліджень може бути порівняльний аналіз розвитку автономії у вітчизняних і зарубіжних університетах у ХІХ – на початку ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багалеї Д. І. Из жизни Харьковского университета в начале XIX в. *Вестник Европы*. 1902. № 2. С. 628–649.
2. Багалеї Д. І., Миллер Д. П. Харьковский университет. *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*. Санкт-Петербург: Типография акц. общ. Брокгауз-Ефрон, 1903. Т. 37. С. 103–109.
3. Виноградов П. Г. Учебное дело в наших университетах. *Вестник Европы*. 1901. Т. 5. С. 537–573.
4. Владимирский-Буданов М. Ф. История Императорского университета Св. Владимира. Киев: Типография Императорского университета Св. Владимира, 1884. Т. 1: Университет Св. Владимира в царствование Императора Николая Павловича. 674 с.
5. Выписка из журнала заседания Совета университета. – 2 марта 1821 г. – Державний архів Харківської області. – Ф. 667, оп. 286, спр. 205, 1 арк.
6. Глинский Б. Б. Университетские уставы (1755–1884 гг.). *Исторический вестник*. 1900. Т. 79. С. 324–351, С. 718–742.

7. Гончаров М. А. Становление и развитие государственно-общественного управления педагогическим образованием в России в XVIII – начале XX века: дисс. ... д-ра. пед. наук: 13.00.01. Москва, 2014. 485 с.
8. Грушевский А. С. Из Харьковский лет Н. И. Костомарова. *Журнал министерства народного просвещения*. 1908. Ч. 14, № 4. С. 233–295.
9. Гумбольдт В. Про внутрішню та зовнішню організацію вищих наукових закладів у Берліні. *Ідея університету*: антологія / упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська ; відпов. ред. М. Зубрицька. Львів : Літопис, 2002. С. 23–33.
10. Замечания на проект общего устава Императорских российских университетов. Санкт-Петербург : Типография Императорской академии наук, 1862. Ч. I. 479 с.
11. Каразин В. Н. Пояснительная записка к предначертанию Харьковского университета. *Университетская идея в Российской империи XVIII – начала XX веков*: антология: учеб. пособ. для вузов / сост.: А. Ю. Андреев, С. И. Посохов. Москва : РОССПЭН, 2011. С. 71–75.
12. Минаков А. Ю. Русский консерватизм в первой половине XIX века. Воронеж : Изд-во Воронежского гос. ун-та, 2011. 560 с.
13. О профессорах Харьковского университета (1805–1815 г.г.) и о их нравственности и политической благонадежности. – 1910 г. – Державний архів Харківської області. Ф. 266, оп. 1, спр. 838, 48 арк.
14. Отрывки из речи, произнесённой к студентам Императорского Харьковского университета при начатии нового курса учения 1-го сентября, 1828 года, профессором П. П. Артемовским-Гулаком. *Вестник Европы*. 1828. Ч. 161, № 19. С. 194–212.
15. Письмо Василия Пассеки с сообщением о порядках в университете. – 1831 г. ЦДІАК України. Ф. 1631, оп. 1, спр. 588, арк. 1–2.
16. Русова С. Ф. Харьковская журналистика начала нынешнего столетия. *Киевская старина*. 1892. Т. 38, № 8. С. 168–198.
17. Семеновська Л. А. Проблеми розвитку вищої освіти в першій половині XIX ст. *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Серія : Педагогічні науки*. Полтава, 2003. Вип. 1–2 (28–29). С. 123–129.
18. Сухомлинов М. И. Материалы для истории образования в России. *Журнал Министерства народного просвещения*. 1865. Ч. 128. С. 9–172.
19. Указатель сочинений, напечатанных в типографии императорского Харьковского университета в период с 1805 по 1814 год. – 1866 г. – Державний архів Харківської області. Ф. 288, оп. 286, спр. 6, 2 арк.
20. Университеты в России. *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*. Санкт-Петербург : Типография акц. общ. Брокгауз-Ефрон, 1902. Т. 34А. С. 788–800.
21. Ферлюдин П. И. Исторический обзор мер по высшему образованию в России. Саратов : Типо-Литография П. С. Феокритова, 1894. Вып. 1: Академия наук и университеты. 202 с.

22. Чириков Г. С. Тимофей Фёдорович Осиповский, заслуженный профессор и ректор Харьковского университета: очерк его деятельности и удаление из университета. *Русская старина*. 1876. Т. XVII. С. 463–490.

23. Штаты университетов Санкт-Петербургского, Московского, Харьковского и Казанского. 1833 г. ЦДІАК України. Ф. 707, оп. 1, спр. 592, арк. 88–101 зв.

REFERENCES

1. Bagalei, D. I. (1902). Iz zhizni Kharkovskogo universiteta v nachale XIX v. [From the life of Kharkov University at the beginn in gof the nine teenth century] *Vestnik Evropy [BulletinofEurope]*, 2, 628-649 [in Russian].

2. Bagalei, D. I, Miller D. P. (1903). Kharkovskii universitet [Kharkov University]. *Entsiklopedicheskii slovar Brokgauza i Efrona [Encyclopedic Dictionary of Brockhausand Efron]*. St. Petersburg, 37, 103-109. [in Russian].

3. Chirikov, G. S. (1876). Timofey Fedorovich Osipovskiy, zasluzhennyi professor i rector Kharkovskogo universiteta : ocherk ego deyatelnosti i udalenie iz universiteta [Timofey Fedorovich Osipovsky, Honored Professorand Rectorof Kharkov University : anoutline of his activities and removal from the university]. *Russkaya starina [Russian antiquity]*. XVII. 463–490. [in Russian].

4. Ferliudin, P. I. (1894). Istoricheskii obzor mer po vysshemu obrazovaniyu v Rossii. [Historical over view of measures for higher educationin Russia]. Saratov : Tipo-Litografiya P. S. Feokrotova. [in Russian].

5. Glinskii, B. B. (1900). Universitetskie ustavy (1755–1884 gg.) [University Charters (1755-1884)]. *Istoricheskii vestnik [Historical Gazette]*. T. 79, 324–351, 718–742 [in Russian].

6. Goncharov, M. A. (2014). Stanovleniei razvitie gosudarstvenno-obshchestvennogo upravleniya pedagogicheskim obrazovaniem v Rossii v XVIII – nachale XX veka [Formationand development of state-publicmanagement of pedagogical educationin Russiain the 18th- early 20th centuries]. Moskva. [in Russian].

7. Grushevskii, A. S. (1908). Iz Kharkovskikh let N. I. Kostomarov [From the Kharkov years of N. I. Kostomarov]. *Zhurnal ministerstva narodnogo prosveshcheniya [Journal of the Ministry of Public Education]*, 14, 4, 233–295. [in Russian].

8. Humboldt, V. (2002). Pro vnutrishniu ta zovnishniu orhanizatsiiu vyshchykh naukovykh zakladiyv Berlini. [Про внутрішню та зовнішню організацію вищих наукових закладів у Берліні]. *Ideia universytetu: antolohiia [Ідея університету : anthology]*. Lviv : Litopys, 23–33. [in Ukrainian].

9. Karazin, V. N. (2011). Poyasntelnaya zapiska k prednachertaniyu Kharkovskogo universiteta. [Explanatory noteto the plan of Kharkiv University]. *Universitetskaya ideya v Rossiiskoi imperii XVIII – nachala XX veka : antolohiia [The university idea in the Russian Empire of the XVIII - early XX centuries : anthology]*. Moskva :ROSSPEN, 71-75. [in Russian].

10. Minakov, A. Y. (2011). Russkii konservatizm v pervoi polovine XIX veka [Russian conservatism in the first half of the XIX century]. Voronezh : Voronezh State University Publishing House. [in Russian].
11. O professorah Kharkovskogo universiteta (1805–1815 gg.) i o ih npravstvennnosti i politicheskoi blagonadezhnosti [About professors of Kharkiv University (1805–1815) and about the irmorality and political credibility]. 1910, State Archives of Kharkiv Region. [in Russian].
12. Otryvki iz rechi, proiznesennoi k studentam Imperatorskogo Kharkovskogo universiteta pri nachatii novogo kursa ucheniya 1-go sentyabrya 1828 goda, professorom P. P. Artemovskim-Gulakom. [Excerpts from a speech delivered to students of the Imperial Kharkiv University at the beginning of a new course of study on September 1, 1828, by Professor P. P. Artemovsky-Gulak]. *Vestnik Evropy. [Bulletin of Europe]*. 1828. Ch. 161, 19, 194–212. [in Russian].
13. Pismo Vasiliya Passeki s soobshcheniem o poryadkah vuniversitete. [Vasily Passeka's letter with a message about the or derat the university]. 1831, TSDIAK of Ukraine. [in Russian].
14. Rusova, S. F. (1892). Kharkovskaya zhurnalistika nachala hyneshnego stoletiya [Kharkiv journalism of the beginn in gof the present century]. *Kievskaya starina. [Kiev antiquity]*.. T. 38, 8, 168–198. [in Russian].
15. Semenovska, L. A. (2003). Problemy rozvytku vyshchoi osvity v pershii polovyni XIX st. [Problems of development of higher education in the first half of the XIX century]. *Zbirny knaukovykh prats Poltavskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka. Serii : Pedahohichni nauky [Collection of scientific works of Poltava State Pedagogical University named after V. G. Korolenko. Series: Pedagogical sciences]*. Poltava, 1-2 (28-29), 123-129. [in Ukrainian].
16. Shtaty universitetov Sankt-Peterburgskogo, Moskovskogo, Kharkovskogo i Kazanskogo [States of St. Petersburg, Moscow, Kharkiv and Kazan universities], 1833, TSDIAK of Ukraine. [in Russian].
17. Sukhomlinov, M. I. (1865). Materialy dlya istorii obrazovaniya v Rossii [Materials for the history of educationin Russia]. *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniya. [Journal of the Ministry of Public Education]*, 128, 9–172. [in Russian].
18. Ukazatel sochinenii, napechatannykh v tipografii imperatorskogo Kharkovskogo universiteta v period c 1805 po 1814 god [Index of works printed in the printing house of the Imperial Kharkiv University in the period from 1805 to 1814], 1866, State Archives of Kharkiv Region. [in Russian].
19. Universitety v Rossii. (1902). [Universities in Russia]. *Entsiklopedicheskii slovar Brokgauzai Efrona [Brockhaus and Efron's encyclopedic dictionary]*. St. Petersburg. 34A, 788-800. [in Russian].
20. Vinogradov, P. G. Uchebnoe delo v nashih universitetah [Academic affairs in our universities]. *Vestnik Evropy [Bulletin of Europe]*. 5. 537-573. [in Russian].
21. Vladimirskii-Budanov, M. F. (1884). Istoriya Imperatorskogo universiteta Sv. Vladimira : Topografiya Imperatorskogo universiteta Sv. Vladimira [History

of the Imperial University of St. Vladimir. Kiev: Printing house of the Imperial University of St. Vladimir]. [in Russian].

22. Vupiska iz zhurnala zasedaniya Soveta universiteta. (1821). [Extract from the journal of the meeting of the University Council]. State Archives of Kharkiv Region. [in Russian].

23. Zamechaniya na proekt obshchego ustava Imperatorskih rossiiskih universitetov. (1862). [Comments on the draft general charter of the Imperial Russian universities]. St. Petersburg: Typography of the Imperial Academy of Sciences. [in Russian].

vovchik-teacher@rambler.ru

Рецензент: д. пед. н., профессор Сейко Н. А.